

Тема покаювання в Євангелії учительному та в Зерцалі богословії Кирила Транквіліона Ставровецького

о. Олег ЧУПА

У статті розглянуто особливості розкриття теми покаювання у творах Кирила Транквіліона Ставровецького *Євангеліє учительне* та *Зерцало богословії*. Мета проповідей Кирила – донести до кожного християнина те, що покаювання відкриває перед людиною двері Царства Божого і рятує від вічної смерті. Справжнє навернення передбачає кілька етапів, а завершується сповіддю і Святим Причастям. Плодом покаювання є зміна життєвих принципів: викорінювання злих звичаїв, а чинення натомість добрих діл.

Ключові слова: Кирило Транквіліон Ставровецький, *Євангеліє учительне*, *Зерцало богословії*, покаювання.

Своє земне служіння Ісус Христос розпочав із заклику: «Покайтесь, бо Небесне Царство близько» (Мт. 4, 17). Кожен, хто увірував у Христа, повинен покинути грішний спосіб життя і почати жити згідно з Божими заповідями. Після Свого Вознесіння в день П'ятдесятниці Бог послала апостолам Святого Духа, засновуючи під час цієї події Церкву. З того моменту кожен проповідник Церкви: апостол, єпископ, священник чи навіть благовісник, котрий не є учасником таїнства Священства, – продовжує голосити світу й вірним слово Христа. Одним із перших і найважливіших слів Христа, яке в кожному поколінні проповідує Церква, є закликання до покаювання, щоби повернути людину з дороги погибелі на дорогу спасіння.

На зламі XVI–XVII ст. реакцією на тогочасну духовну кризу став розквіт проповідництва серед духовенства і Київської митрополії, що прийняла унію з Римом, і того, яке стало в опозицію до цього рішення вищої єрархії¹. Одним із представників української гомілетики XVII ст. був Кирило

¹ M. Kuczyńska Teologia moralna – zakres tematyczny i formy istnienia w postyllografii ruskiej (na materiale Ewangelii Pouczającej Cyryla Stawrowieckiego) // *Київська академія* 6 (2013) 37.

Транквіліон Ставровецький, «проповідник Слова Божого»², котрий у своїх книгах *Зерцало богословії* (1618) та *Євангеліє учительне* (1619) особливу увагу присвятив темі покаяння. Про покаяння Ставровецький говорить у двох ракурсах: як про радикальне та рішуче навернення від грішного життя до життя християнського через участь у Святих Таїнствах Сповіді та Євхаристії і як про тривалий процес очищення серця, який увінчується пізнанням Бога, осягненням «пресвітлої і боговидной Богословії»³.

Слово про покаяння, яке переживав, без сумніву, насамперед особисто Кирило, прозвучало у формі проповідей із церковного амвону в контексті літургійного року Церкви, а відтак і євангельських читань. Це підтверджує сам характер *Євангеліє учительне*, яке є збіркою проповідей, розташованих згідно з порядком рухомого та нерухомого кіл церковного року. Цю збірку проповідей Ставровецький розпочинає повчанням на Неділю митаря і фарисея, яка слугує початком чотиритижневого підготовчого періоду до Великого посту, а той відтак готує християн до свята Пасхи – Воскресення Господнього. У перші століття християнства завданням цього передпасхального періоду було приготувати оглашених до прийняття таїнства Хрещення, яке здійснювали на свято Пасхи. Та з часом інститут оглашених – дорослих осіб, котрі готуються до хрещення, – відійшов у минуле, а період Великого посту став для всіх християн нагодою відновити хрещальну благодать, яку вони втрачають через грішне життя⁴. Саме тому лаятмотивом і богослужінь, і церковних проповідей цього періоду є тема покаяння. Вочевидь, у контексті великопосного періоду могла постати і п'ята глава п'ятої частини *Зерцала богословії*, яка називається «Нравоученіє о покаянії грішних»⁵. Вона має виразні ознаки проповіді й містить заклик не відкладати покаяння на завтрашній день⁶.

² Згідно з грамотою митрополита Михайла (Рагози) від 1591 року, «проповідник Слова Божого» – це був офіційний титул Кирила Транквіліона Ставровецького. Див.: С. Маслов. *Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность*. Київ 1984, с. 28.

³ Кирило Транквіліон. *Зерцало Богословіи*. Почаїв 1790, с. 4.

⁴ О. Шмеман. *Великий піст*. Київ 2005, с. 19.

⁵ Кирило Транквіліон. *Зерцало Богословіи*, с. 215. Як стверджував Сергій Маслов, хоча «Зерцало богословія» має ознаки догматичного твору, проте його окремі частини – це проповіді, в яких використано риторичні прийоми, покликані вплинути на волю й увагу слухачів. До таких повчань С. Маслов долучив також «Нравоученіє о покаянії грішних»: С. Маслов. *Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность*, с. 76. Див. також про це: Б. Криса. Кирило Транквіліон Ставровецький: історія творчої особистості // *Українське літературознавство* 77 (2013) 288.

⁶ Кирило Транквіліон. *Зерцало Богословіи*, с. 217–218.

Володіючи неабияким проповідницьким талантом, Кирило вибудовує свої повчання про покаяння, базуючись на святоотцівській спадщині, віковій монашій і літургійній традиції Церкви. Пояснюючи притчку про блудного сина, Ставровецький зазначає, що дотримується тлумачення свого «солодкого [...] учителя Йоана Золотоустого»⁷. Слідом за Золотоустим він тлумачить образ «старшого сина» та «молодшого сина» як, відповідно, «праведника» і «грішника». В іншому повчанні – на Неділю блудного сина – Кирило відкриває слухачам задум спокусника, котрий бажає відвернути людину від покаяння: «Коли [...] до гріха приводить, [...] тоді [...] говорить [...]: “Чого боїшся згрішити? Бог твій милостивий”». Дещо далі він додає: «Коли [...] грішник хоче прийти до покаяння, тоді він [диявол] йому не милість Божу, а гнів показує»⁸. Слова Ставровецького є розлогою парафразою слів ігумена Синайського монастиря св. Йоана Ліствичника (†649 р.). У 7-му слові «Ліствиці» св. Йоан дає пораду: «Проганяй (пекельного) пса, який приходить під час глибокого плачу і появляє перед тобою Бога як невблаганного та немилосердного. Спостерігай за ним, і ти побачиш, що він перед гріхопадінням називає Бога чоловіколюбним, милосердним і ласкавим»⁹. У Кирила натрапляємо на ще одну думку, з якої Ліствичник починає повчання про покаяння: в таїнстві Покаяння Бог повертає грішникові хрещальну одіж, виткану дією Святого Духа¹⁰. В Євангелії учительному бачимо також сліди літургійної спадщини Церкви. У проповіді на Неділю м'ясопусну Ставровецький, описуючи сцену Страшного суду, імпровізує, як дияволи скаржитимуться Богові на те, що Він виявляв людині занадто багато милосердя. У їхню пряму мову автор вкладає вислови, які за змістом нагадують тексти літургійних молитов: молитву трисвятої пісні літургії св. Йоана Золотоустого («створив їх [людей] на образ свій» – «створив чоловіка на образ твій», «залишив їм покаяння» – «встановляєш покаяння на спасення») та початок анафори літургії св. Василя Великого («ухилилися [люди] від Твоєї заповіді, і слідом за нами [дияволами] пішли» – «коли ж він [чоловік] не послухав Тебе, істинного Бога, створителя свого, [...] і дав себе звести

⁷ Кирило Транквіліон. *Зерцало Богословії*, с. 32. Пояснення цієї притчі у св. Йоана Золотоустого див.: *Творення святого отця нашого Йоанна Златоуста, архієпископа Константинопольського* (в русском переводе), т. 8, кн. 2. Санкт-Петербург 1902, с. 646–653.

⁸ Кирило Транквіліон Ставровецький. *Учительне Євангеліє*. Львів 2014, с. 38–39.

⁹ Иоанн Лествичник. *Лествица*. Санкт-Петербург 1996, с. 96-97.

¹⁰ Кирило Транквіліон Ставровецький. *Учительне Євангеліє*, с. 36; Иоанн Лествичник. *Лествица*, с. 70.

змійною приманою», «сам [Христос] прийшов до них смиренно у вигляді раба» – «сам [Христос] умалив себе, вид слуги прийнявши»¹¹.

Без сумніву, Кирило в повчаннях про покаєння не міг не використувати також і особистого досвіду духовного життя, здобутого, вочевидь, у чернечій келії та у спілкуванні з досвідченими знавцями християнського життя. Одним із найцінніших здобутків монашого життя є досвід духовної боротьби зі спокусами та з тим, хто за ними стоїть – із дияволом. Уже в IV ст. цю важливу рису чернечого подвигу описував св. Атанасій Великий у *Житті св. Антонія Великого*¹². А християнський письменник V ст. єрусалимський пресвітер Ісихій у своєму листі до Теодула *Про тверезість і молитву* зазначав, що сам Христос під час посту в пустелі навчив нас, як провадити духовну боротьбу з дияволом. Відтак Ісихій, перелічуючи способи невидимого протистояння спокусникові, радив «стежити неухильно за мрією чи думкою; бо без мрійливости сатана не може формувати думок і показувати їх розуму, щоби підступом звести його»¹³. Провідна роль тут належить розуму, який є «найперша сила душі та сторож помислів її»¹⁴. Кирило Ставровецький багато разів у своїх проповідях навчає, як боротися з підступними думками, якими диявол хоче відвернути людину від спасіння: «Стань тут і пізнай його підступ, звідки тебе ловить. Бо диявол часом правду говорить, сам же у ній не стоїть, але щоб нею інших звабити». У цьому повчанні автор змальовує диявола як хитрого змія, що лежить при дорозі людського життя і прагне спіймати «п'яту помислу», щоби не дати людині дійти до покаєння¹⁵. Іншими словами, Кирило закликає християнина до духовної тверезости: пильно стежити за своїм внутрішнім світом думок і почуттів.

Ще одним джерелом цінного проповідницького матеріялу було священниче служіння Кирила, щоденна турбота про ввірені йому людські душі. Як зазначав у своєму дослідженні С. Маслов, близько 1614–1615 рр. історичні джерела називали Ставровецького еромонахом¹⁶. Тому, принаймні щодо *Євангелія учительного*, виданого в 1619 році, не маємо сум-

¹¹ Кирило Транквіліон Ставровецький. *Учительне Євангеліє*, с. 47. Молитву трисвятої пісні літургії св. Йоана Золотоустого див: *Прийдіте поклонімся*. Рим 1991, с. 399–400; анафору літургії св. Василя Великого див.: *Прийдіте поклонімся*, с. 452.

¹² Про життя св. Антонія див.: Святитель Афанасій Великий. *Творения*: В 4-х т., т. III. Москва 1994, с. 178–251.

¹³ Ісихій Іерусалимский. *О трезвении и молитве*. Санкт-Петербург 1999, с. 20.

¹⁴ Кирило Транквіліон Ставровецький. *Учительне Євангеліє*, с. 53.

¹⁵ Там само, с. 39.

¹⁶ С. Маслов. *Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность*, с. 61.

нівів, що його уклав Кирило, коли вже мав священничий сан. На сторінках цього твору Ставровецький перестерігає християнина не відкладати покаяння на старість, бо тоді складно змінити себе. Крім того, ніхто не знає, яка смерть його чекає і коли це станеться¹⁷. Зрозуміло, що одним зі священничих обов'язків Кирила було відвідувати зі Святими Таїнствами хворих, котрі перебували на смертному одрі. Можливо, саме досвід, набутий при таких okazіях, спонукав його стверджувати: «На ложі смертному важко каятись» (тобто кардинально змінити своє життя)¹⁸, бо «зазедве хто має при смерті даром Божим покаяння»¹⁹. Тож мета Кирила як священника-проповідника – переконати християн чотири-шість разів на рік «причащатися Таїнств Христових» і «сповідатися духовникові»²⁰, бо він має Богом дану владу відпускати їхні гріхи²¹.

Пояснюючи своїм слухачам і читачам потребу покаяння, Ставровецький торкається насамперед питання гріха, який, за його словами, має не тільки сотеріологічні наслідки, але й космічні: виходить поза межі життя грішника. У повчанні на Квітну неділю натрапляємо на пояснення вислову з книги Пісні пісень: «Мій любий... Он він стоїть за нашою стіною, крізь вікна заглядає, крізь ґрати зазирає» (П. п. 2, 9). Кирило тлумачить, що «любий» – це Христос, а «стіна» – це людський гріх, який перешкоджає Богові прийти в наше життя, а нам – побачити небесне світло²². Бог журиться, а ангели ридають над закам'янілою в гріху людською душею. Разом із ними сумує все творіння над погибеллю грішника: «сонце з жалю світло закриває», а «земля мати [...] важко [...] стогне»²³. Кирилів тон суворішає, коли він описує вічну кару нерозкаяної людини. У смертний час, запевняє він, таку людину буде оповито страхом, адже вона побачить багато своїх гріхів, а також лютих ангелів, котрі поведуть її на Страшний суд Божий. Ці душевні муки грішник терпітиме через те, що не хотів за життя йти «шляхом покаяння». Урешті-решт, за це людина отримає від Бога справедливий присуд – вічну муку в геєні вогняній²⁴.

Бог дає людині, котра втратила хрещальну благодать, можливість урятуватися від вічних мук і досягнути Царства Небесного завдяки

¹⁷ Кирило Транквіліон. *Зерцало Богословіи*, с. 217–218.

¹⁸ Кирило Транквіліон Ставровецький. *Учительне Євангеліє*, с. 40.

¹⁹ Там само, с. 40.

²⁰ Там само, с. 126.

²¹ Там само, с. 140.

²² Там само, с. 112.

²³ Там само, с. 38.

²⁴ Там само, с. 40.

покаянню, яке є даром, що його Він посилає через ангелів і Церкву. Кирило називає Бога «матір'ю дітолюбивою», котра потішає своїх грішних дітей, аби вони не втратили надії на спасіння, і суворо ставиться до праведних дітей, аби вони не ослабли, йдучи добрим шляхом. І перших, і останніх Господь бажає «влаштувати жити в Царстві своєму»²⁵. З цієї метою Він посилає кожному християнинові тих, хто вказує йому шлях до покаяння. Першим порадиником людини є ангел-хоронитель, який через совість викриває її гріхи²⁶. Кличуть нас до покаяння своїми повчаннями та прикладами життя Божі святі: патріярхи, пророки, апостоли²⁷. Церква взиває до людини голосом учителів і проповідників Слова Божого, який волає, мов голос півня, що спонукав апостола Петра пролити покаянні сльози. Усі ці заклики супроводжує «внутрішнє натхнення Духа Святого у серці нашому»²⁸. Врешті-решт, якщо грішник навертається, Бог радіє з цього разом зі своїми ангелами і, мов прудкий олень, швидко приходить, аби подарувати спасіння розкаяній людині²⁹.

На перешкоді Божим зусиллям спасти людину стоїть диявол, який бореться за її волю, намагаючись утримати її у гріхах і відвернути від покаяння, а також породжена ним структура зла, яку Ставровецький по-біблійному називає світом гріха. Диявол є людиновбивцею, котрий ненавидить сотворений Богом світ, Христа і Його учнів³⁰. Щодо диявола Кирило не добирає слів: він – це «давній спокусник»³¹, «пес пекельний»³², «хитрий змій, що лежить при шляху життя людського, ловить п'яту помислу і не допускає прийти до покаяння чоловікові» й «отруту свою впускає у душу»³³, це вічний ворог роду людського, котрий намагається спіймати кожну душу, як птаху в силце³⁴. Щоб уберегти християнина від фатальних помилок, проповідник розкриває підступність ворога, котрий не нехтує жодними методами у двобою за людську душу. Бо коли диявол бажає привести людину до гріха, тоді ловить її в сіть нагадуванням про те, що Бог – милосердний. Тоді диявол стає псевдо-вчителем покаяння,

²⁵ Кирило Транквіліон Ставровецький. *Учительне Євангеліє*, с. 32.

²⁶ Там само, с. 47.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само, с. 136.

²⁹ Там само, с. 112.

³⁰ Там само, с. 606.

³¹ Там само, с. 188.

³² Там само, с. 663.

³³ Там само, с. 39.

³⁴ Там само, с. 47, 39.

нашіптуючи в думках людині: «Чого боїшся згрішити? Бог твій милостивий. Гріши, після того прийме тебе з покаянням, як Давида і Манасію, і як прийняв розбійника, і блудницю, і сина блудного». Згідно з Кирилом, якщо християнин так міркує, він підлягає анатемі. Коли ж людина зазнає докорів сумління і хоче розкаятися, тоді лукавий лякає її Божим гнівом і схиляє до нових гріхів, бо, мовляв, надії на прощення немає: «Нащо на-вертаєшся до Бога твого, хіба не знаєш, скільки зла ти перед Ним учинив, убивства, злодійства, блуду, [...] то вже більші роби, бо однаково терпітимеш муки»³⁵. Проте не тільки диявол, але і світ гріха, що пропонує розмаїття насолод, є вагомою загрозою для людського спасіння. У *Зерцалі богословії* Кирило Ставровецький називає світ «вавилонською блудницею», згромадженням невірних, неосвічених народів, а також зборищем грішників, еретиків і богохульників. Усі вони формують сатанинське царство на землі³⁶. Громадянином цього граду-царства став блудний син, котрий віддалився від батьківського дому³⁷. В *Євангелії учительному* Кирило зазначає, що під світом зла він розуміє не світ природи, який є ділом Божих рук, але світ гріховних і згубних для душі звичаїв: срібололюбства, обжерства, пияцтва, перелюбу, ігор і танців, неправди, заздрости, хабарництва. Характерною рисою світу як блудниці є його здатність зваблювати людину³⁸. Єдиний і надійний спосіб оминутися диявольськім сіті й солодкі обіцянки світу – це без вагань приступити до покаяння.

Отож, пояснюючи різні євангельські тексти, Ставровецький показує, що грішник має вибір: залишитися громадянином блудного Вавилону – світу гріха – чи пристати на пропозицію покаяння, яку від Божого імени дає Церква, і стати громадянином Царства Небесного. Зі свого боку ка-янник повинен засвідчити справжнє покаяння: «Лише прийдіть в пока-яння справжнє, відійдіть від зла і творіть добро, бо нині щедролубний Бог Отець показує велику милість свою грішникам, що покаялися, рятує їх від смерті і від муки вічної і до попередньої чести возводить»³⁹.

Фундаментальною рисою справжнього покаяння є надія на Боже милосердя. Крайню важливість цього почуття Кирило пояснює в проповіді у Великий четвер «Про страсті Господа нашого Ісуса Христа на спогад про п'ять ран Його пресвятих», наводячи приклад апостола Юди Іскаріота, який зрадив Ісуса і видав Його юдейським священикам. Юда

³⁵ Кирило Транквіліон Ставровецький. *Учительне Євангеліє*, с. 39.

³⁶ Кирило Транквіліон. *Зерцало Богословія*, с. 188.

³⁷ Кирило Транквіліон Ставровецький. *Учительне Євангеліє*, с. 34.

³⁸ Там само, с. 433.

³⁹ Там само, с. 32.

пережив покаяння, «але не так, як годиться», тому воно не було приємне Богові. Кирило наголошує, що причиною цього була відсутність у серці Юди надії на те, що Бог може простити його гріхи. Тож його жаль за гріх містив гіркоту відчаю⁴⁰. Щоби попередити своїх слухачів задалегідь про цю небезпеку, Кирило багато разів нагадує їм про милість, яку «щедролюбний» Бог виявляє грішникам: «Отець чекає вас, руки розпростерши, готовий обійняти, як блудного сина, доки час маєте покаяння і світло світу цього»⁴¹. Проте, незважаючи на відкритість обіймів небесного Отця, далеко не кожен грішник спішить у них потрапити. Таких Кирило називає «гіршими від Юди», що мають серце, твердіше за камінь, «рабами гріха», «пожадачами блуду», «вільними від чеснот», «темними душею», «погорджувачами Бога», «спадкоємцями геєни»⁴², – бо ж вони не бояться гніву Божого і не плачуть над своїми гріхами⁴³.

Жаль за гріхи у проповідях Кирила є першим покаянним кроком. Бог духовно пробуджує грішника через його совість, яка свідчить проти нього, спонукаючи почуватися злочинцем перед Богом. Переживаючи покаянну скруху, виявом якої є сльози та зітхання, людина готова повернутись у дім небесного Отця навіть у найнижчому достоїнстві⁴⁴.

Відтак розкаяний грішник повинен зробити другий важливий крок – висповідатись і причаститися Тіла та Крови Господніх. Знову ж таки, аналізуючи хибне покаяння Юди, Ставровецький зазначає, що він визнав свій гріх – сповідався – перед юдейськими архиєреями – «перед ворогами Христовими, які швидше привели його до відчаю, аніж до покаяння і втіхи». Однак таке визнання гріхів не принесло користі для його душі, бо тільки апостоли отримали від Ісуса владу прощати гріхи. Зі слів Кирила стає зрозуміло (хоча він і не завершує цієї думки), що Юді слід було визнати свій гріх перед іншими апостолами. Тому Ставровецький картає тих, хто не бажає сповідатися перед священниками⁴⁵. Руками священнослужителів Бог зодягає людей одежею, витканою дією Святого Духа, – благодаттю Святих Таїнств⁴⁶. Окрім того, щоби стати учасником цих Божих дарів, потрібно належати до справжньої Церкви, бо є й такі, що «епітимії не дають за гріх і сповіді справжньої не мають» (Кирило

⁴⁰ Кирило Транквіліон Ставровецький. *Учительне Євангеліє*, с. 139.

⁴¹ Там само, с. 40.

⁴² Там само, с. 661.

⁴³ Там само, с. 140.

⁴⁴ Там само, с. 36.

⁴⁵ Там само, с. 140.

⁴⁶ Там само, с. 36.

має на увазі протестантські Церкви)⁴⁷. Вершиною Божого дару покаяння є участь у таїнстві Тіла та Крови Господніх – Господній вечері, яка є виявом любови Пресвятої Тройці до грішника, котрий навернувся:

Отець трапезу багату приготував і телятко вгодоване поклав, тут Син вино наливає вічної веселости, і Дух Святий бенкетувальників дивними пахощами потішає. Тут архангели – слуги, з благоговінням перед Нареченим стоять, і ангели – сторожа – не дають підійти нізвідки нечестивим. Тут одра світлом покриті, приготовані для спочинку вічного. Справді велика і Тайна ця Вечеря, на ній же заклоується Агнець Божий, який забирає гріхи світу всього, і манна безсмертна покладена. О свята і прелюболюбна ця вечеря, і блаженний, хто скуштує її насолоди!⁴⁸

Після повернення в дім небесного Отця грішникові залишається здійснити третій, останній, покаянний крок – змінити життя: перестати чинити зло і почати робити добрі діла. Для Кирила це означає, що людина, повернувшись через Сповідь у лоно Церкви, перестає чинити явне зло: «блуд, убивство, злодійство, чари й інші [подібні] гріхи»⁴⁹. Така готовність змінити грішні звичаї є свідченням духовної мудрости людини, котра розуміє, що повертається «від глибокого і темного пекла до пресвітлого неба», «від страшних дияволів до світлих ангелів Божих у товариство»; «від плачу та гіркового стогону до вічної радості і нескінченної втіхи»⁵⁰. Ті, хто марнує благодать Святих Таїнств і повертається до попереднього грішного життя, зазнають іще гіршого лиха, ніж до того⁵¹. Такий крок назад Кирило змальовує, вдаючись до старозавітної події виходу ізраїльтян із Єгипту. У цьому контексті віднова грішного життя – це повернення до Єгипту, до котлів зі свинячим м'ясом, які символізують пожадливість теперішнього віку⁵². Тому християнинові слід зректися зла і наповнити своє життя добрими ділами: «цнототою, смиренням, терпінням, милосердям, чистотою тілесною і душевною, бадьорістю, тверезістю, постом і молитвою належною, як кадилом і миром пахучим». Душа такого християнина стає мудрою та любовою Христові дівою⁵³.

Доброчесне життя очищує серце людини від усякої скверни й, урешті-решт, зводить її на гору боговидного богослов'я. У неділю Антипасхи,

⁴⁷ Кирило Транквіліон Ставровецький. *Учительне Євангеліє*, с. 39.

⁴⁸ Там само, с. 120.

⁴⁹ Там само, с. 34.

⁵⁰ Кирило Транквіліон. *Зерцало Богословія*, с. 218.

⁵¹ Кирило Транквіліон Ставровецький. *Учительне Євангеліє*, с. 32.

⁵² Там само, с. 189.

⁵³ Там само, с. 479.

яка повторює радість Воскресення Христового, Кирило звертається до слухачів із закликом:

Зійдіть на гору боговидного богослов'я чистим баченням розуму, як Мойсей на гору Хорив, і звідти ясно побачте землю, обіцяну вам Богом, і життя, що в ній було приготоване перше створення світу, і славу дивну, ангелам пожадану, де все тихе і спокійне, нове й безсмертне, і світлоносне, і гарне, і радісне⁵⁴.

З цим словом він звертається до всіх християн, котрі у Великому пості приступили до Святих Таїнств. У вступі до «Зерцала богословія» Ставровецький пояснює, що лише чисті серцем зможуть побачити Бога. Цього стану духовної чистоти християнин досягає завдяки «сльозам покаяння», які очищають одежу душі⁵⁵. Тут Кирило каже про покаяння вже не як про радикальне навернення з грішного життя, а як про тривалий процес здобуття людиною чистоти душі. Як знати, що людина досягла цієї чистоти? Ставровецький відповідає, що такі особи є «смиреними, лагідними, бажають усім добра і всім добро чинять, подвижниками, поспісниками, воздержниками, тверезими, бадьорими, постійними в щоденних молитвах»⁵⁶. Іншими словами, це особи, котрі провадять боговгодне життя.

Тема покаяння відкриває нам Кирила як ченця та священика. Як монах Ставровецький мусив глибоко внутрішньо переживати драматизм гріха, що впокорує, і милосердя Божого прощення, яке підносить. Як священик Кирило дбав, аби привернути до таїнств Сповіді та Євхаристії якомога більше «заблуканих овець», які відбилися від Божого стада – Церкви. Він як священик дуже добре знав таємниці людських душ і їхні духовні потреби, а крім того, вважав, що разом із ангелами він, як проповідник слова Божого, є і благовісником покаяння.

Переклад книги *Євангеліє учительне* українською мовою доносить до сучасного читача благовість «Проповідника Слова Божого» XVII ст. про те, що покаяння – це Божий дар, який людина може прийняти або ж відкинути. Прийняти його – це означає розкаятись у гріхах, приступити до Сповіді, прийняти Пречисте Тіло і Кров Господні й цілковито змінити своє життя. Сподіваємося, що християнинові XXI століття проповіді

⁵⁴ Кирило Транквіліон Ставровецький. *Учительне Євангеліє*, с. 189. Біблійний образ сходження Мойсея на гору Хорив як сходження на вершину богослов'я, заглиблення в пізнання Бога розвинув св. Григорій Ниський (†394 р.) у творі «Життя Мойсея»: Григорій Ниський. *Життя Мойсея*. Львів 2001.

⁵⁵ Кирило Транквіліон. *Зерцало Богословіи*, с. 8.

⁵⁶ Там само, с. 5.

Кирила Ставровецького допоможуть побачити перспективу покаяння, яке не закінчується подією навернення. Щирими сльозами за малі провини і добрими справами людина може здобути чистоту серця й зійти на вершину боговидного богослов'я.

**The Penitence Theme in *The Didactic Gospel* and
The Mirror of Theology by Kyrylo Tranquillon Stavrovetsky**

Rev Oleh Chupa

The article considers the peculiarities of presenting penitence theme in Kyrylo Tranquillon Stavrovetsky's works *The Didactic Gospel* [Yevanheliye Uchytelnoye] and *The Mirror of Theology* [Zertsalo Bohosloviia]. The aim of Kyrylo's sermons is to communicate to every Christian the message that penance saves from eternal death. The real conversion has a couple of stages and finishes with Confession and Holy Eucharist. The fruit of penance is manifested in the change of life principles: eradicating evil habits and committing good deeds instead.

Keywords: Kyrylo Tranquillon Stavrovetsky, *The Didactic Gospel*, *The Mirror of Theology*, penance.